

I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕРМІНОЗНАВСТВА ТА ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Богдан Рицар

Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту і
Міносвіти України, Львів

ТЕХНІЧНОМУ КОМІТЕТОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ – 10 РОКІВ: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

© Богдан Рицар, 2002

Описано основні моменти діяльності ТК СНТТ за період 1992–2002 рр. Розглянуто напрацьовані ТК СНТТ засади термінотворення, етапи формування українських термінологічних стандартів (ДСТУ), а також деякі аспекти формування фахової (наукової) лексики.

The main point activity of Technical Committee of Scientific and Technical Terminology Standardization (TC STTS) for the period 1992–2002 have been preseted. The worked-out term-formation principles of TC STTS, formation studies of ukrainian terminological standards (DSTU) and also some aspects of profesional scientific vocabulary have been considered.

*“Тільки той народ може вважати себе здоровим,
тільки той народ може впевнено дивитися у
своє майбутнє, всі сфери діяльності якого
перейняті його мовою і культурою”*

Михайло Ломоносов

Надаючи перевагу мові, М.Ломоносов розумів, що лише через рідну мову можна відродити духовне життя, яке у тодішній Росії занепадало внаслідок франкомовної традиції російського дворянства. Як тут не побачити паралелі щодо мовної ситуації в сучасній Україні! І хіба можна сподіватися від сучасних російськомовних українських «дворян»-можновладців на щире турботу про українську мову, яка згідно з Конституцією вже 10 років є державною? І взагалі, чи спрацює у нас природний інстинкт самозбереження нації від чужомовного засилля, як це зрешту було колись у багатьох країнах латинізованої Європи? Хоч усі ці питання торкаються мовної ситуації в Україні, і ніби не мають прямого відношення до наукових проблем термінології, а скорше політичних, проте саме мовне питання в Україні визначатиме майбутнє української термінології, а отже й долю самої держави. Якщо надалі “матимемо те, що маємо”, то кому потрібна буде українська термінологія?

Термінологія – це синтез мови і культури, що репрезентує народ перед усім світом...

Сьогодні, коли світ опутала інтернетівська павутина, коли щораз інтенсивнішою стає глобалізація, що назагал є позитивним явищем, особливої ваги набуває національна термінологія, бо тільки через слово, що несе інформацію, світ може пізнати нас і про нас.

Саме тому головним завданням Держстандарту України сьогодні є гармонізація українських стандартів (галузевих і термінологічних) з міжнародними і, відповідно, у цьому ж напрямку вже тепер скерована діяльність Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту та Міносвіти України (ТК СНТТ).

Роблячи екскурс в історію ТК СНТТ, можна зазначати, що Держстандарт України не випадково залучив до його формування Міністерство освіти України. У пострадянському суспільстві, де панувала російська мова, носіями української фахової мови могли бути переважно викладачі, правда небагатьох, навчальних закладів (рідше працівники науково-дослідних організацій та інститутів Академії наук УРСР), які попри різні утиску з боку тодішньої влади викладали свої предмети рідною мовою. Тоді це розглядалось як виняток із загального правила. Серед них було чимало творців української фахової термінології та укладали вони свої словнички “у шухляду” без жодної надії на їх видання.

Історично склалося так, що серед національно свідомої еліти вже незалежної України саме львівські викладачі, науковці та фахівці могли негайно (а так вимагав час) розпочати активну термінологічну справу. Тому керівництво Держстандарту та Міносвіти України не мало особливого вибору щодо призначення організації, на базі якої мав би формуватися ТК з питань стандартизації української науково-технічної термінології. Тоді влітку 1992 р. представникам від Львівської політехніки професорові Володимирі Перхачу та доцентам Євгенові Шморгуну і Богданові Рицару було не важко обґрунтувати, що саме їх навчальний заклад має вагомі підстави бути такою організацією. Адже як тільки був прийнятий (28.10.1989) закон “Про мови в Українській РСР” у Львівській політехніці за дуже короткий час (майже за рік) відбувся перехід від 20% викладання українською мовою до майже 100%. Такий поступ зніщивало не стільки Товариство української мови “Просвіта” та Видавничо-термінологічна комісія інституту, скільки самі викладачі Львівської політехніки.

Держстандарт і Міносвіти України спільним наказом за №66 від 22 липня 1992р. “Про організацію Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології” призначили базові організації ТК СНТТ: Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ) Держстандарту України, Інститут української мови (ІУМ) НАНУ та Національний технічний університет “Київський політехнічний інститут” (НТУ КПП). Згідно з цим наказом “...з метою забезпечення виконання закону “Про мови в Українській РСР” і втілення в усі державні й громадські сфери України української науково-технічної термінології та україномовного науково-технічного стилю...”, на ТК СНТТ, голова і секретаріят якого розміщено у Львівській політехніці, покладено такі обов’язки:

- розробити концептуальні засади і практичні рекомендації щодо унормування української науково-технічної термінології;
- організувати та координувати розроблення, експертизи, затвердження та впровадження україномовних термінологічних стандартів;
- створити комп’ютерне забезпечення та сформувати банк стандартів української науково-технічної термінології;
- забезпечити міжнародну співпрацю й обмін досвідом у царині стандартизації науково-технічної термінології, участь в діяльності відповідних комісій *ISO* й *IEC*;
- організувати обмін досвідом та підвищення кваліфікації фахівців у царині стандартизації науково-технічної термінології.

Згідно з положенням про ТК СНТТ, його управу складо 7 осіб з правом вирішального голосу:

- голова ТК СНТТ (1992-1994 рр. – д.т.н., проф. Володимир Перхач, з 1994 р. – к.т.н., доц. Богдан Рицар),
- представник Держстандарту України (1992-1996 рр. – Дмитро Мишовець, з 1996 р. – начальник управління Леонід Віткін),
- представник УкрНДІССТ Держстандарту України (з 1992 р. – заст. директора інституту к.т.н. Ярослав Юзків),
- заступник голови і представник Міносвіти і науки України (з 1992 р. – проректор НТУ “КПІ” д.т.н., професор Юрій Якименко; заступає директор інженерного центру “Система” при КПІ Любов Сидоренко),
- представник ІУМ НАН України (з 1992 р. – ст.н.п, к.філ.н Людмила Симоненко),
- представник НТУ “КПІ” (з 1992 р. – проректор, начальник навчально-методичного об’єднання КПІ д.т.н., проф. Володимир Шеховцов),
- заступник голови і представник НУ “ЛП” (1992-1998 рр. – к.т.н., проф. Євген Шморгун, з 1998 р. – к.т.н., доц. Богдан Шуневич).

Дорадчі голоси в управі ТК СНТТ мають відповідальний секретар ТК СНТТ (1993-1997 рр. – к.т.н., доц. Борис Іванків, з 1997 р. – к.т.н., ст.н.п. Роман Рожанківський) та керівники термінологічних лабораторій (відділів) базових організацій (від КПІ Любов Сидоренко, від УкрНДІССТ почергово к.т.н., с.н.п. Людмила Пшенична, к.т.н., с.н.п. Виталь Моргунюк).

До складу секретаріату ТК СНТТ, який фінансує Міносвіти і науки України, входять: відповідальний секретар, секретар від НУ “ЛП” (1992-1993 рр. – к.т.н., доц. Богдан Рицар, 1993-1996 рр. – Роман Рожанківський, 1996-1998 рр. – Роман Керик, з 2000 р. – Роман Микульчик), технічний секретар (1992-1996 рр. – Ірина Чайка, Жана Горечко, з 1996 р. – Ольга Бардила); держбюджетну тему з 1996 р. виконує ст.н.п. Роман Мисак.

Сфери діяльності за галузями науки й техніки, згідно з положенням про ТК СНТТ, розподілено між НУ ЛП та НТУ КПІ так:

НУ ЛП – 1. Нафтопродукти; 2. Машини й обладнання; 3. Електротехнічне обладнання; 4. Хемічні продукти та гумово-технічні вироби; 5. Охорона здоров’я, засоби санітарії та гігієни; 6. Сільське господарство, лісове господарство, лісоматеріали; 7. Загальнотехнічні й організаційно-методичні стандарти; 8. Вимірювальні прилади, засоби автоматики й обчислювальної техніки;

НУ КПІ – 9. Гірнична справа; 10. Метали та металеві вироби; 11. Транспортні засоби й тара; 12. Енергетика й атомна техніка; 13. Будівельні, силікатно-керамічні та вуглеводні матеріали; 14. Текстильні та шкіряні матеріали й вироби; 15. Харчові та смакові продукти; 16. Електронна техніка, радіоелектроніка та зв’язок; 17. Вироби культурно-побутового призначення.

Розділення сфер діяльності відображено у структурі ТК СНТТ за його галузевими і міжгалузевими підкомітетами (ПК). У львівському осередку ТК СНТТ це такі ПК:

1. Нафтопродукти, голова Володимир Гуменецький, д.т.н., проф.
2. Машини, обладнання й інструменти, голова Любомир Боженко, к.т.н., доц.
3. Електротехніка, голова Володимир Перхач, д.т.н., проф.
4. Хемія, голова Віктор Яворський, д.т.н., проф.
5. Охорона здоров’я, голова Любов Петрух, д.фарм.н., проф.

6. Сільське та лісове господарство, голова Ростислав Панас, д.с.-г.н., проф.
7. Вимірювання, автоматика та інформатика, голова до 1998 р. – к.т.н., проф. Євген Шморгун, голови робочих груп д.т.н., проф. Богдан Стадник (вимірювання), д.т.н., проф. Валерій Дудикевич (автоматика), д.т.н., проф. Роман Базилевич (інформатика).

ПК 6, 7, зокрема, мають у своєму складі структурні одиниці – робочі групи.

Подібні ПК створено також у київському осередку.

У своїй науковій діяльності ТК СНТТ виходив з того, що «одиницею виміру» в термінології є слово, без усебічного і глибокого вивчення якого немислиме точне означення поняття, яке воно має передати, і, таким чином, після дотримання певних мовних правил стати терміном, що також необхідно і для пізнання механізму термінотворення.

Процес термінотворення і формування національних термінологічних стандартів передбачає, взагалі кажучи, послідовне і практично виражене проходження певних етапів. Можна узагальнено вирізнити:

лексикографічний етап, на якому укладають термінологічні та інші словники з різних галузей знань на підставі набутого досвіду фахівців різних наукових шкіл чи груп, переважно сформованого публікаціями статей; на цьому початковому етапі формування термінології допускають синонімію термінів; тут появляються терміни-неологізми, певна частина яких швидко зникає;

етап усталення (унормування) термінології, на якому запропонована термінологія набуває визнання (сприйняття) переважною більшістю фахівців, що відображається у публікаціях широкого спектру – передусім у підручниках, навчальних посібниках, наукових працях, монографіях тощо; тут на основі раніше виданих словників укладають і видають так звані академічні словники (видань державного рівня) та різні енциклопедичні довідники, у яких синонімічний ряд термінів коротший, неологізми унормовано у загальновизнані терміни; сформовано банк усталеної унормованої термінології та наукової (фахової) лексики;

етап устандартування термінології, на якому фахівці-термінологи розробляють термінологічні стандарти з різних галузей знань; на цьому кінцевому етапі формування термінології синонімію термінів не допускають; створено банк термінологічних стандартів.

Очевидно, що термінотворення та унормування й стандартування термінології – це тривалий процес, який має поступальний характер без чітких часових меж і, як один з основних складників державотворення, залежить від багатьох чинників – національної свідомості, політичної стабільності, державної опіки тощо.

Термінологічні стандарти, опираючись на досвід, повинні випереджувати галузеві стандарти, або принаймні набувати чинності одночасно з ними, але вже з узгодженою (хай навіть не цілком усталеною) термінологією. Разом з тим у ширшому аспекті процес унормування-стандартування національних термінологій повинен переходити у загальносвітовий процес гармонізації – встановлення відношень еквівалентності між термінологіями держав в рамках одної чи кількох мов, що необхідно для кращого порозуміння на всіх рівнях міждержавних стосунків – у політиці, науці, культурі, торгівлі, спорті тощо.

Проте зазначені етапи термінологічного стандартотворення (зрешту й галузевого) в Україні змушені були відбуватися у надто стисненому часовому режимі. Особливо важкими були перші роки становлення держави, коли ТК СНТТ разом з УкрНДІССІ розпочав велику організаційну роботу над розробленням українських термінологічних стандартів. До цієї

праці було залучено викладачів, вчених та інженерів не лише Львівської та Київської політехнік, але й представників вищих навчальних закладів, Академії наук, провідних науково-дослідних інститутів та інших галузевих організацій майже з усіх регіонів України. Завдяки самовідданій праці цих фахівців і за участю вчених філологів-експертів став можливим безпрецедентний (всупереч світовому досвіду) факт розроблення за період з 1992-1996 рр. понад 600 Державних стандартів України (ДСТУ) на "Терміни та визначення". У цій праці велику помічну роль відіграли міжнародні термінологічні стандарти *ISO (International Standards Organization)* і *IEC (International Electrotechnical Commission)*, придбані в 1992 році за ініціативою ТК СНТТ та сприяння відомого вченого доктора Богдана Гаврилишина за кошти добродійного фонду Карла Поппера (Женева, Швейцарія). По суті вже тоді ТК СНТТ розпочав процес гармонізації української термінології з міжнародною.

Експресивний процес термінотворення і нормування термінології дав свої негативні наслідки. Адже в той час чимало галузей знань не мали упорядкованої (унормованої) термінології, а носії тодішньої фахової термінології слабо володіли або взагалі не володіли українською мовою. Понадто, склалося так, що пік експертування проектів термінологічних ДСТУ припав на початковий період діяльності ТК СНТТ, коли ще не було достатнього досвіду, знань і кваліфікованих розробників та фахових експертів-термінологів. Так, зокрема у 1993 році, комітет зорганізував і виконав 320 експертиз, що становить понад половину всіх робіт, виконаних протягом десятиріччя. Вже у 1994 р. УкрНДІССІ затвердив 300 термінологічних ДСТУ, тобто половину з усіх чинних сьогодні.

Поступово набуваючи досвід, ТК СНТТ випрацював певну концепцію та основні засади термінотворення, унормування та стандартування термінології, які перманентно удосконалюються. Ось головні елементи концепції та засад ТК СНТТ (характерні приклади подано похилим шрифтом у круглих дужках):

1. Безумовно та в повному обсязі дотримуватися загальних міжнародних вимог щодо стандартизації термінології, викладених в нормативних документах Держстандарту України КНД 50-011-93 [1] і ДСТУ 3966-2000 [2], а також вимог до терміна (однозначна відповідність поняттю за власним [внутрішнім, безпосереднім, прямим] значенням слова, системність, стислість, словотвірна здатність, мовна правильність щодо властивостей української мови, милозвучність) й означення поняття (сумірність з поняттям, наявність суттєвих ознак, системність, відсутність хибних кіл, відсутність тавтології, відсутність заперечення ознак для позитивного поняття, несуперечливість з означеннями в інших стандартах, раціональна стислість, мовна правильність тощо).
2. Дотримуватися вимог ДСТУ 3966-2000 [2] щодо розмежування у віддіслівних іменників дії, події і результату чи об'єкту дії (*випускання, випуцнення, випуск*) та рекомендацій щодо вживання дієслова як твірного терміна віддіслівних іменників (*завертання, завернення; завертати, завернути*); останнє дає змогу замінити розчеплені присудки на дієслова (*здійснювати управління* → *керувати*) і уникати надмірного „*ння-кання*” в текстах фахової мови, зокрема в означеннях понять.
3. Дотримуватися норм чинного правопису української мови [3] з урахуванням запропонованих до нього змін [4]¹.

¹ Вважаємо, що *Прокст найновішої редакції* [4] повинен бути обговорений серед фахівців-термінологів, а не лише вузьким колом філологів-мовознавців.

4. У творенні неологізмів керуватися напрацьованими ТК СНТТ засадами щодо адекватності (понятійної точності і відповідності), дериватності (здатності творити похідні слова), евфонічності (милосвучності) та економності (стислості написання і звучання) [5; 6].

5. У термінології та фаховій мові вживати передусім автентичні українські віддієслівні форми через їх переважну стислість, високу термінотворчу здатність, розвиненість гнізд, природну зрозумілість внутрішніх значень і легкість запам'ятовування, мовну правильність, милосвучність (*ламати, зламувати, зламати, позламувати, ламаний, зламуваний, зламаний, зламуючи, зламавши, позламавши, ламання, зламвання, зламання, позламання, злам, ламач, ламальник, зламувач, ламальний, зламувальний, зламний, зламовий, ламкий*).

6. Відроджувати український термінологічний фонд, обґрунтовано добираючи до кожного чужомовного терміна як відповідник питоме українське слово з термінологічних словників 20-30-х та 60-70-х років ХХ століття.

7. Не вживати чужомовні слова, що не утворюють дієслів, оскільки це змушує формувати непритаманні (дієслівній) українській мові розчеплені присудки (тут і далі символ "→" означає "... замінити на ...") (*зчинити агресію → напасти, витягувати насосом → випомповувати*).

8. Добирати якнайточніше за значенням українське слово з множини словникових відповідників до чужого терміна (зі статті „представлять” [7]: *подавати* (на розгляд), *виставляти* (для огляду), *увяляти* (предмет), *познайомити[ся]* з (предметом), *показувати* (телепрограму), *представляти [репрезентувати]* (когось, щось) тощо).

9. Надавати перевагу українському терміну перед чужомовним чи калькам з російської (*казначейство → скарбниця, метизи → металовироби*), не допускати технічних недоречностей (*енергозбереженість → енергоощадність*, бо тут йдеться про оощадність, а не збереження чи акумулювання енергії)²; уникати чужомовних слів чи їх кальок, що не творять похідних чи дієслів (*спікер, губернатор, мер → голова* Верховної ради, області, міста, бо є дієслово *головувати*; *насос → помпа*, бо – *помпувати* і → *смок*, бо – *смоктати*, бо нема *насосити*; *прокат → вальцівка*, бо – *вальцювати*, *учбовий → навчальний*, бо – *навчати*, а не *учбити*, *стівробітництво → стівпраця*, бо *стівпрацювати*, а не *стівробити* тощо), а у разі запозичення ставити це слово наприкінці синонімічного ряду після українських, засвоюючи його за нормами і традиційними зразками (парадигмами) української мови (*менеджер, (мен[е]джувати), маркетинг (маркетувати), компостер (компостувати), стандарт (стандартувати)*).

10. У фаховій мові (науковій лексичній), зокрема в описі термінологічних ДСТУ, необхідно враховувати синтаксично-стилістичні особливості української мови [8; 9; 10], вживати активні особові та неозначено-особові конструкції речень з іменником у знахідному відмінку на позначення об'єкта дії, а також пасивні безособові речення на **-но, -то**. Надавати перевагу стійким прийменниково-іменниковим сполукам як складовим української нормативної системи відмінювання. Ось найхарактерніші лексичні помилки, зауважені експертами проєктів ДСТУ. Зокрема, треба писати (як і говорити) (тут і далі символ "←" заступає слово "... замість ..."): *для складання ← по складанню; відповідно до (вимог) ← відповідно (вимогам); брати ← приймати до уваги; дослідження з теплотехніки ← по теплотехніці; працювати (інженером) ← працювати в якості (інженера); використовувати як (стандарт) ← використовувати в якості (стандарту); з досвіду ← по досвіду; з тієї причини ← по тій причині; згідно зі законом ← згідно закону; обчислити за формулою ← по формулі; за даними ← по даних; за показниками ← по показниках; на вигляд ← по виду, по вигляду; на вимогу ← по вимозі, за вимогою; на замовлення ← по замовленню, за замовленням; але по координаті, контуру, каналу тощо ← за координатою, контуром, каналом тощо; під навантагою ← при навантаженні; під тиском ← при тиску; під час виконання, виконуючи ← при виконанні; в усіх ← по всіх напрямках; у певні періоди ← по певних періодах тощо. Вживати стійкі*

² Кальки з російської *казначейство, метизи, енергозбереженія* є навіть у назвах державних установ України.

дієслівно-іменникові сполуки як складову частину української нормативної системи відмінювання (*брати* ← *приймати* участь; *вжи[ва]ти заходів* ← *приймати заходи* [міри]; *відмінної якості* ← *відмінній за якістю*; *да[ва]ти змогу* ← *можливість*; *дотримуватися вимог, відповідати вимогам; задовольняти вимоги* ← *задовольняти вимогам; надавати втрати [збитків, удару, шкоди]* ← *наносити втрату [збитки, удар, шкоду]; надавати ваги [вигляду, сенсу, сили, смаку, упевненості, форми]* ← *придавати [надавати] вагу [ви(гля)д, сенс, силу, смак, упевненість, форму]; ставити* ← *піднімати питання; ставити* ← *пред'являти вимогу; протягом* ← *на протязі часу; тощо. Вживати характерні для української мови синтетичні конструкції (ливарня, пекарня, цегельня, броварня, приймальня* ← *ливарний завод, хлібозавод, цегельна фабрика, пивзавод, приймальня (кімната); залізниця* ← *залізна дорога; садовина* ← *садові дерева; різьблений* ← *покритий різьбою; цвяхований* ← *оббитий цвяхами; стишити* ← *зменшити звук; у[не]можливити* ← *робити [не]можливим; знебарвлювати; виконуватимуть* ← *будуть виконувати; розроблятиме* ← *буде розробляти тощо. Замість розчеплених присудків, що не становлять стійких дієслівно-іменникових сполук, вживати дієслова (запам'ятати* ← *[у]тримати в пам'яті; заснувати* ← *закласти основу; критикувати* ← *підда[ва]ти критиці; зіпсуватися* ← *привести в несправність; суперечити чомусь* ← *знаходитися в протиріччі з чимось; погіршити* ← *привести до погіршення; занепадати* ← *приходити в упадок; вимагати* ← *пред'являти вимогу; захищати* ← *забезпечувати захист; досліджувати* ← *піддавати дослідженням; розпоряджатися* ← *віддавати розпорядження; обробляти* ← *виконувати оброблення; [лінійно] згладжувати* ← *здійснювати [лінійне] згладжування; убезпечувати* ← *забезпечувати безпеку тощо). Замість активних дієприкметникових форм від перехідних дієслів (калькованих з російської) вживати прикметники, іменники, пасивні дієприкметники, словосполуки, підрядні речення тощо (*використовувана модель /использующаяся модель/; колектор-відвідник продуктів сталювання /коллектор, отводящий продукты сгорания/; набіжна, рухома хвиля /падающая, бегущая волна/; згасні коливання /затухающие колебания/; завідувач відділу /заведующий отделом/; керівник справ /управляющий делами/ тощо).**

Зрозуміло, що за десять років діяльності ТК СНТТ не всі з викладених тут засад нормативного опрацювання термінології та фахової мови, які внаслідок набутого досвіду тепер стали очевидними, втілено у стандартах. Лише до самих назв усіх чинних ДСТУ на терміни й означення, комітет має понад 350 зауваг, які у наступних редакціях треба відповідно відкоректувати (*хімічні (елементи) хемічні, магнітні матеріали магнетні матеріали, проектна (документація) проєктна, бочонки діжки, бочівки; в'язучі в'язкі (матеріали); ведучі (колеса) → повідні; видавлювання (соку) → вичавлювання, витискання; вібростійкість вібротривкість; відбір (термінів) → добір; протягання волочіння (металевих труб) тощо).*

Поспіх у розробленні ДСТУ не поодиноким причиною їх низької якості. Причина полягає ще в тому, що, з одного боку, розробники термінологічних стандартів не завжди брали до уваги пропозиції та рекомендації ТК СНТТ, не обстоювали попередньо узгоджені терміни перед експертами УкрНДІССІ на завершальному етапі утвердження стандарту. З другого боку, ТК СНТТ не має можливості впливати на формування та затвердження остаточної редакції термінологічних ДСТУ, бо у відповідній комісії, чомусь, не передбачено представника від ТК СНТТ. Це, на нашу думку, не сприяє гармонізації термінологічних ДСТУ, не кажучи вже про гармонізацію останніх з галузевими ДСТУ, де спростерігається переважно термінологічна дисгармонія.

Сьогодні чимало чинних термінологічних стандартів потребують перегляду, а в кращому разі – доопрацювання. Разом з тим, незважаючи на низьку якість певної частини стандартів, назагал виконано вкрай необхідну і важливу державотворчу справу. Набуто великий практичний досвід щодо розроблення термінологічних стандартів, випрацьовано й сформульовано основні засади формування терміносистем у певних предметних галузях, що полегшують планування робіт зі стандартування. Сьогодні ця праця продовжується, правда, надто повільно через брак коштів на розроблення нових стандартів.

Проаналізувати (проекспертувати) термінологічний ДСТУ чи його проєкт на системність понять і наявність/відсутність хибних кіл без відповідних комп'ютерних засобів практично неможливо. Теоретичним підґрунтям для дослідження систем понять служать математичні (логіко-семантичні) моделі мови, а точніше мовного лексикону [вербального фонду]. Такі моделі досліджували українські вчені Едуард Скороходько, Людмила Пшенична, які й побудували відповідні алгоритми та програми аналізу систем понять [11]. Комітет у своїх експертних роботах мав би користуватися програмними засобами розробленого банку термінологічних даних (БТД) [12], серед яких міститься потрібний засіб системного аналізу понять. Проте цей БТД на сьогодні заповнено лише третинною бази термінологічних ДСТУ, причому станом на 1995 р., а програмні засоби його автоматизованого наповнення остаточно ще не розроблено. Причина такого стану тривіальна – брак коштів і, як наслідок, кваліфікованих фахівців.

Експертизи стандартів умовно поділено на фахову експертизу, до якої залучено провідних фахівців львівських інститутів, експертизу на системність понять і дотримання технічних правил ДСТУ 3966-2000 щодо подання термінології, а також експертизу на дотримання норм автентичної української мови та тенденцій розвитку української термінології і фахової мови. Другу й третю експертизи виконують працівники комітету. Проте не завжди вистачає часу й фахівців на перевіряння правильності чужомовних відповідників до українського терміна. Для цього вимагається копітка праця з міжнародними стандартами, яких, на жаль нема в нашому БТД (в електронній формі). Лише з 2002-го року *ISO* фактично перейшов на кореспонденцію електронними термінологічними документами, що повинно покращити становище.

Невід'ємною складовою діяльності ТК СНТТ є термінографічна праця. За участю комітету видано словники з електрорадіотехніки, хемії та хемічної технології, радіоелектроніки, технології нафти, автошляхів. У 2000 р. започатковано "Термінографічну серію *СловоСвіт*", у якій вже видано чотири словники: *Тимотей Балабан*. "Англійсько-український словник-довідник з інженерії доквілля". *СловоСвіт* №1, Львів: Вид-во ДУ ЛПІ, 2000. – 400с.; Російсько-український тлумачний теплоенергетичний словник /за ред. д.т.н., проф. Й.Мисака і к.т.н. М.Крука. *СловоСвіт* №2, Львів: Вид-во НУ ЛПІ, 2001. – 410с.; *Алек Маненко, Тимотей Балабан, Наталія Хон'як*. "Англійсько-український словник-довідник з профілактичної та екологічної токсикології. *СловоСвіт* №3, Львів: Вид-во Ліга-Прес, 2002. – 110с.; *Сергій Шнерх, Нестор Лецій*. Російсько-українсько-польський словник з гідравліки та санітарії. *СловоСвіт* №4, Львів: Екоінформ, 2002. – 326с. Продовжуватимуть серію підготовлені до друку словники з інженерних технологій, електроніки та машинобудування.

Важливе місце у діяльності ТК СНТТ сьогодні займає гармонізація української термінології з міжнародною. Цьому процесу сприяють досконало розроблені *ISO* загальні засади і методи створення національних стандартів. На відміну від методики *ISO*, міждержавні СНД'івські методики не передбачають розроблення спочатку міждержавних, а потім національних стандартів. Проте чимало радянських (тобто російських) ГОСТ'ів, на жаль, ще досі використовуються як національні стандарти України.

До основних напрямків діяльності ТК СНТТ належить міжнародна співпраця, участь у відповідних міжнародних комісіях, обмін досвідом тощо. Тому вже в період становлення започатковано основи цієї діяльності з організаціями *ISO* і *IEC*, а згодом з такими міжнародними інформаційними термінологічними організаціями як *InfoTerm* і *TermNet* (Відень, Австрія). Реально міжнародна діяльність ТК СНТТ поживилась і набула

конкретних форм лише з 1998 року. Сьогодні комітет веде пряму співпрацю з *ISO/TC37* (*SC1, SC2, SC3*), *IEC*, *InfoTerm*, зокрема, з 2001 року є Р-членом *ISO/TC37*. Налагоджено співпрацю та укладено угоду з *InfoTerm*’ом про взаємний обмін та забезпечення інформацією, про розроблення спільних зусиль на розвиток глобальної мережі центрів термінологічної документації, обмін досвідом для формування терміносистем і стандартів високої якості тощо. Комітет і *InfoTerm* є організаторами проекту програми створення східноєвропейської термінологічної мережі, до якої, крім України й Австрії, залучено також Фінляндію, Грузію, Вірменію та Молдову. Проте цей проєкт наразі є на стадії доопрацювання. Налагоджено також прями контакти з відділом стандартизації термінології Польського комітету стандартизації (*PKN*).

Визначальну роль у перманентному формуванні наукової концепції ТК СНТТ відіграють організовані у НУ ЛП термінологічні семінари та міжнародні наукові конференції з проблем української термінології. На минулій конференції "СловоСвіт 2000" відбулися установчі збори Українського термінологічного товариства (УкрТерм), головою якого обрано відомого вченого д.т.н., професора Мирослава Кратка. Згадане Товариство поставило мету – утверджувати, згідно з положеннями 10-ї статті Конституції, українську мову в усіх царинах знань на засадах її відродження і розвитку, допомагати та координувати працю термінологів на загально узгодженій концепції, розгорнути міжнародну співпрацю з подібними товариствами Європи і світу з метою обміну термінологічною інформацією, гармонізації української термінології з міжнародною тощо.

Набутий ТК СНТТ досвід у першому десятиріччі його діяльності викликає певний оптимізм на майбутнє. Проте він справдиться лише за умови, якщо у нашій державі ставлення до мовного питання буде на достойному рівні, принаймні на такому, як передбачено 10-ю статтею Конституції України чи останньою Постановою Кабінету Міністрів № 998 від 3.09.1997 "Про затвердження комплексних заходів щодо всебічного розвитку та функціонування української мови". Тільки тоді ми зможемо вважати себе здоровою нацією і впевнено дивитися у своє майбутнє.

1. КНД 50-011-93. Основні положення та порядок розробки стандартів на терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1993. – 37с.
2. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. ДСТУ 3966-2000. – К.: Держстандарт України, 2000. – 32с.
3. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1994. – 236с.
4. Український правопис. Проект найновішої редакції. – К.: Наукова думка, 1999. – 340с.
5. Rytsar B. *History and Prospects of Ukrainian Terminology // ITF Journal (of Intern. Institute for the Terminology Research), vol.3, 1992, No2, pp.122–136.*
6. Передмова до Російсько-українського та українсько-російського словника з радіоелектроніки /за ред. к.т.н. доц. Рицара Б.Є. – Львів: Логос, 1995. – С.7–16.
7. Російсько-український словник. – К.: Наукова думка, 1968. – 3т.
8. Орфографічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1975. – 856с.
9. Катерина Городенська. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць, Вип. IV.– К.: КНЕУ, 2001. – С.11–14.
10. Наталія Непійвода. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К.: Міжнар. фін. агенція, 1997. – 303с.
11. Гальченко О., Коренга О., Пишенична Л., Скороходько Е. та ін. Логіко-семантичне експертування термінологічних стандартів // Науково технічне слово. – Львів: Львівська політехніка, 1994, № 3, с.33–52.
12. Rytsar B., Kuzan M., Rozhankivskij R., Mysak R. *The Terminology Systems Bank of the Technical Committee for the Scientific and Technical Terminology Standardization //TKE'99 Terminology and Knowledge Engineering, TermNet, Vienna, 23-27 August, 1999, Innsbruk, Austria, pp.701–706.*